

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Курсова робота

на тему: **«ПРОТИСТОЯННЯ РАСИЗМУ В ІСТОРІЇ І НА ЕКРАНІ (НА ПРИКЛАДІ РУХУ ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА АФРОАМЕРИКАНЦІВ У 1950-1960-Х РОКАХ ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ФІЛЬМІ «ДВОРЕЦЬКИЙ»)»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
напряму підготовки

034 Культурологія

Хміль Марія Олександрівна

Керівник Брюховецька О. В.

Кандидат філософських наук

Старший викладач

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. РАСИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ І СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА	
ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛЮДЕЙ ЗА ФІЗИЧНИМИ ОЗНАКАМИ.....	8
I.1. Поява та еволюція расизму, його форми і наслідки.....	8
I.2. Расизм у США.....	16
РОЗДІЛ ІІ. РУХ ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА АФРОАМЕРИКАНЦІВ У США В 1950-1960-Х РОКАХ.....	
23	
II.1. Причини розгортання Руху за громадянські права афроамериканців в Америці у 1950-1960-х роках.....	23
II.2. Основні події під час Руху за громадянські права афроамериканців у США в 1950-1960-х роках.....	25
РОЗДІЛ ІІІ. АМЕРИКАНСЬКЕ КІНО І РАСИЗМ.....	
33	
III.1. Расизм у голлівудському кінематографі та розвиток афроамериканського кіномистецтва	33
III.2. Репрезентація дискримінації афроамериканців у фільмі «Дворецький» (США, 2013).....	38
ВИСНОВКИ.....	43
БІБЛІОГРАФІЯ.....	46
ФІЛЬМОГРАФІЯ.....	49
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність. Расизм був, та й залишається, чи не однією із ключових проблем Сполучених Штатів. Саме це явище стало причиною збільшення соціальної напруженості у суспільстві, розвитку агресивності, злочинності та расової ненависті. Особливої уваги заслуговує сучасний расизм, який набув нових рис та проявів у соціальному житті. Згадати б тільки рух Black Lives Matter, що став однією із найяскравіших подій 2020 року під час пандемії. Масові протести та акції проти дискримінації за расовою ознакою афроамериканців блискавично прогрімали по всій території США. Причиною ж розгортання таких подій стало вбивство американця Джорджа Флойда у Міннеаполісі під час затримання поліцейським Дерекком Шовіном, котрий коліном прижав шию затриманого до асфальту й утримував афроамериканця в такому положенні протягом восьми хвилин, не звертаючи увагу на прохання Флойда відпустити ногу, щоб той зміг дихати. Так фраза «Я не можу дихати» (I can't breathe) стала головним гаслом під час протестних рухів проти расизму в Міннеаполісі й протягом тривалого часу майоріла у вигляді знаку протесту в соцмережах. Флойд був далеко не першим афроамериканцем, котрий помер в наслідку халатності американської поліції, дії якої не раз характеризувалися як расистські. Тож вбивство Джорджа стало останньою краплею для американського суспільства.

Такою ж потужною хвилею прокотився Рух за громадянські права афроамериканців у США в 1950-1960-х роках, який здійснив помітний вплив на американське суспільство і став каталізатором для подальшого виборювання афроамериканцями своїх прав і свобод. Расизм в даній ситуації є складовим елементом ідеології, соціальної політики країни. Така політика була виражена у США в формі різних соціальних перепон: рабства, дискримінації на правовому рівні, сегрегації, фізичного винищення афроамериканців з допомогою так званих ку-клус-кланів, нещадної експлуатації та нерівних умов для досягнення успіху.

Сучасні події, пов'язані з BLM, резонують з подіями 1950-1960-х років, що робить звернення до них актуальним для розуміння сьогодення. Для того, щоб детальніше розібратися в причинах расової дискримінації, жахіттях, які розгорталися на фоні цієї ненависті, ми звернулися до історії, аби мати краще уявлення про расизм, а точніше – звідки саме походить відверта антипатія до так званої африканської раси.

Дослідження у сфері расизму є важливими для культурології та соціальних наук, адже краще розуміння цього соціального явища допоможе сформуванню основних шляхів вирішення зазначеної проблеми. Окрім того, завдяки таким науковим дослідженням ми зможемо отримати деталізовану картину того, як функціонує дана ідеологія, за яких причин з'являється та набуває поширення у соціальному та культурному житті. Вивчення репрезентації расових конфліктів допомагає прослідкувати за її еволюцією і трансформацією, а також зрозуміти, за яких умов репрезентативна вагомість цих конфліктів набуває безпосередньої значущості в тому чи іншому суспільстві. Також формується уявлення того, як людина, котра є репрезентатором, залежно від обставин, у яких вона знаходиться, сприймає та розуміє ці соціальні явища. Вивчення досвідів расової дискримінації також є важливими для досліджень расизму. Оскільки вони дозволяють відкрити причинно-наслідкові зв'язки розгортання ідеології расизму, допомагають віднайти їх спільності та закономірності, а також краще зрозуміти саму природу расизму.

Расизм є важливою темою для сучасного кінематографу, зокрема американського. За президенства Барака Обами, афроамериканець на чолі держави сприймався як абсолютне торжество толерантності в США і питання дискримінації афроамериканців відійшло на задній план, але при консерваторі Трампі, який повернув суспільно-політичний порядок мало не на 180 градусів, необхідність працювати з темою людської гідності знову актуалізувалася. Кіномистецтво – це один із найпотужніших способів ведення діалогу з суспільством. Фільми здатні здійснювати безпосередній вплив на психіку людини, бути засобом пропаганди чи «промивання мізків». Спектр можливостей кіно величезний. За допомогою нього можна формувати світогляд людини, змінювати її ставлення до якихось речей,

процесів або явищ. Але варто й не забувати про те, що фільм в будь-якому випадку міститиме відбиток образу мислення того чи іншого суспільства, його ціннісних орієнтирів, політичних та соціальних особливостей. Тому не можна не відзначити і той факт, що кінематограф був і залишається одним із головних способів самовираження сучасного суспільства.

Ступінь наукової розробки. Наукових праць на тему дискримінації за расовою ознакою та її репрезентації у культурі існує численна кількість, так як расизм є доволі широким і складним соціальним явищем. Тож потрібно віддати належне тим науковцям, які зуміли здійснити вклад у цю царину наукових досліджень. Щоб краще зорієнтуватися в даному питанні, ми звернулися до оксфордського рідера з расизму 1999 року видання, в якому дослідження расизму поділено на такі категорії: «расистські ідеї», «інституційні форми расизму: рабство, імперіалізм та колоніалізм, расизм у двадцятому столітті, расистські рухи, антирасизм, расизм і держава, теорії расизму, майбутнє расизму. Тож дослідженню расизму присвячені праці таких науковців, як-от: Джордана Вінтропа, який написав та опублікував у 1968 році книгу «White Over Black: American Attitudes toward the Negro, 1550-1812», де детально описується еволюція уявлень білих англійців та американців про африканців. В оксфордському рідері вміщений один із розділів цієї публікації, що має назву «Перше враження: початкова конфронтація англійців з африканцями» (First Impressions: Initial English Confrontation with Africans); Георга Фредіксона, котрий відомий за працею «Racism: A Short History», що була перевидана у 2015 році. Тут досліджується історія західного расизму з моменту його виникнення і до сучасності. У рідер увійшов розділ «Соціальні витоки американського расизму» (Social Origins of American Racism); Юджина Дженовезе, американського історика, котрий здійснив значний вклад у дослідження рабства. 2008 року була видана робота на зазначену тему «Slavery in White and Black: Class and Race in the Southern Slaveholders' New World Order». Оксфордський рідер містить розділ під назвою «Клас і раса»; французького психіатра й філософа Франца Фанона, який у праці «The Wretched of the Earth» 1961 року здійснив аналіз згубних наслідків колоніалізму для людини; Вільяма Дюбуа, який написав та

опублікував у 1903 році книгу «The Souls of Black Folk: Essays and Sketches», що є основною працею з історії соціології та афроамериканської літератури. В оксфордському рідері вміщений один із розділів цієї публікації, що має назву «Про наші духовні прагнення» (Of Our Spiritual Strivings); Пола Гілроя, який написав статтю «Кінець антирасизму» (The End of Anti-Racism), опубліковану в 1990 році та включену до книги Венді Болла та Джона Соломоса «Race and Local Politics»; Роберта Чарльза Сміта; Девіда Веллмана, Майкла Берлі й Вольфганга Віппермана та ін.

Визнаючи суттєвий внесок цих та багатьох інших дослідників у розроблення заявленої проблематики, для нашого дослідження ми обмежилися працями Георга Фредіксона, Алі Раттанзі, Мартіна Балмера, Джорджа Вінтропа, Бернарда Льюїса, Нормана Дензіна та Еда Герреро, тому що в даних роботах необхідна інформація стосовно расизму подана у лаконічному, структурованому та стислому вигляді, що допомагає зробити перші кроки в дослідженні цього складного і широкого поля. Особливо нас цікавив історичний аналіз расизму, тому з перерахованих вище дослідників ми здебільшого спиралися на роботи Мартіна Балмера «Racism (Oxford Readers)» та Алі Раттанзі «Racism: A very short introduction».

Щодо досліджень у сфері «чорного» кінематографічного мистецтва, то тут також було здійснено велику роботу значною кількістю науковців та дослідників, як-от: Норманом Дензі, який відомий за працею «Reading Race: Hollywood and the Cinema of Racial Violence», де досліджуються кінематографічні расові відносини, взаємозв'язок між фільмом, расою та культурою; Дональдом Богл, який у книзі «Hollywood Black: The Stars, the Films, the Filmmakers» здійснив історичний огляд афроамериканського кіномистецтва; Рут Маєр, котра відзначилася роботою «Daydreams of Society: Class and Gender Performances in the Cinema of the Late 1910s»; Еддом Герреро, який у 1993 році опублікував книгу «Framing Blackness: The African American Image in Film (Culture And The Moving Image)»; Майклом Гіллеспі, який відомий за роботою 2016 року «Film Blackness: American Cinema and the Idea of Black Film»; Сальвадором Мурґія, Делією Конзетт та ін. Оскільки ми

мали на меті ознайомитися з історією так званого «чорного» кіно, звернули увагу на роботи Нормана Дензі, Сальвадора Мурґія, Дональда Богла та Едда Герреро.

Об'єктом нашого дослідження є расизм як ідеологія і соціальна практика дискримінації людей за фізичними ознаками. *Предмет* дослідження - протистояння расизму на прикладі руху за громадянські права афроамериканців у 1950-1960-х роках та його репрезентації у фільмі «Дворецький».

Мета роботи – здійснити історичний огляд расизму в Америці, з особливим фокусом на 1950-60-ті роки, та проаналізувати його репрезентацію в афроамериканських фільмах. У зв'язку з цією метою ми поставили наступні завдання:

- Визначити витоки расизму, його форми та прояви у соціальному житті;
- Ознайомитися з історією расової дискримінації у США;
- Провести історичний огляд Руху за громадянські права афроамериканців у США в 1950-1960-х роках;
- простежити за розвитком та особливостями афроамериканського кіно, від початку його зародження і до нашого часу;
- розглянути сучасну репрезентацію расизму в «чорних» фільмах на прикладі кінострічки «Дворецький» (США, 2013);
- визначити роль кінематографічного мистецтва у висвітленні проблем соціуму.

Методом дослідження є історична контекстуалізація. З допомогою історичних матеріалів окреслимо історико-хронологічну ретроспективу расизму, охарактеризуємо це соціальне явище та конкретизуємо його основні форми у суспільному просторі. Для кінематографічної частини дослідження ми застосували метод візуального аналізу кінострічки, а також порівняльний метод.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, бібліографії та додатків: ілюстрацій до фільму.

РОЗДІЛ І. РАСИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ І СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛЮДЕЙ ЗА ФІЗИЧНИМИ ОЗНАКАМИ

І.1. Поява та еволюція расизму, його форми і наслідки

Расизм за своєю природою є доволі широким та складним для пояснення явищем. Для ознайомлення з расизмом підключаються декілька наукових сфер як от, філософія, політологія, соціологія, біологія так як це явище є багатовимірним. Але спочатку нам варто розглянути його все ж в історичному контексті, що ми і зробимо.

Почнімо з того, що після завершення Другої світової війни та перемоги над нацизмом більшість країн стало на шлях протидії расизму в рамках закону, політики й освіти. За допомогою різноманітних заходів, так званих «positive action» та «affirmative action», законодавчих актів та правил вищі інстанції, буцімто, намагалися боротися з ідеологією расизму, яка міцно вкоренилася у ментальності, поведінці та ставленні білошкірого населення по відношенню до мігрантів, меншин й афроамериканців. Такі заходи спровокували виникнення зворотної реакції, що заперечувала наявність будь-яких расистських упереджень, а «positive action» та «affirmative action» тлумачилися як расистські. Звинувачені у пропагуванні ідеології расизму аргументували свої дії прагненням до національної і культурної однорідності та прихильністю до патріотизму. Із динамічним розвитком полеміки щодо расизму, виникла купа плутанин і суперечок. Тому дана тема вимагає детального розгляду й ґрунтовного аналізу.

Обґрунтування, що є расизмом виникло в тридцятих роках двадцятого століття, за допомогою якого намагалися пояснити дії нацистів по відношенню до євреїв. Оскільки, у першу чергу, нацистська влада не мала жодного сумніву щодо того, що німці є представниками окремої раси (арійської), тоді як єврейське населення нібито тільки підривало їх «чистоту» і гармонійне існування. Для

просування такої ідеології доклав чималих зусиль Вільгельм Марр ще в 70-х роках 19 століття, але тоді він використовував термін «антисемітизм» для пояснення свого руху проти єврейських меншин, який носив назву Антисемітська ліга. Це був свідомий расизм, який вимагав визнання того, що євреї належать до окремої раси. З допомогою даної псевдо-наукової концепції Марр відокремлював єврейську расу від німецької за біологічними, культурними та поведінковими ознаками. Тим паче, нерідко лунає думка про те, що євреї були самовіктимізовані через намагання зберегти власну ідентичність. Тоді виходить, що расизм, який проявляється в такий спосіб, є повністю природнім процесом диференціації одних людей від інших, але з іншого боку постає питання, чи повинно це проявлятися саме у ворожому ставленні і чи варто розцінювати расизм як диференціацію лише за біологічними ознаками? Якщо, наприклад, ще в 19 столітті ірландці вважалися «чорними», а семіти визначалися як такі, що не належать до білих рас через те, що сповідують юдейство.¹ Звідси випливає, що ідеологія расизму може включати як біологічні, так і культурні елементи. Хоч у наш час мало хто готовий назвати себе расистом (культурним чи біологічним) дискримінативне ставлення до меншин побутує в усіх сферах і дотепер. Аби ґрунтовніше розглянути розвиток ідеології расизму необхідно зазирнути до старезної минувшини, в такий спосіб ми матимемо краще уявлення як вона еволюціонувала.

Поділ людей за расою існував ще до Морра. До появи цієї постаті вірили, що біологічні властивості окремих людей тісно пов'язані із культурними та поведінковими рисами. Інтелектуальні, естетичні і сексуальні характеристики, можна було визначити, як запевнялося, за зовнішнім виглядом людини, це вважалась чимось samozрозумілим. Також існувала абсурдна думка, що так звані «нижчі» раси походять від мавп або беруть свій початок від схрещення людини з приматами.²

Расизм існував ще за часів Римської імперії (I-V ст. н. е.), направлений він був проти євреїв. Антипатія до семітів з боку християн (здебільшого

¹ Rattansi A. Racism: A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press, 2007. P. 5-7.

² Ibid. P. 13.

привілейованих) виникла через велику конкуренцію юдаїзму і християнства.³ В період середньовіччя Європа майоріла постійними насильницькими виступами проти євреїв. Існували навіть ідеї, котрі проголошували їх прибічниками диявола, або ж людей, котрі займалися єрессю, тобто чаклунством. Смертоносна чума, що прокотилася Європою в 14 столітті, вселила думку серед християн про те, що головним винуватцем смертоносної хвороби був семітський народ.⁴ І все ж, протягом даного періоду залишилося мало свідчень біологічного детермінізму.

Що стосується ставлення християн до афроамериканців, то чорнота, перш за все, асоціювалася з гріховністю і вродженою приреченістю на рабство (історія про проклятого Хама, сина Ноя). Чим пояснювалося походження африканців.⁵ Через погану освіченість простолюду, дикунство і темношкірість деяких людей почали асоціюватися із приналежністю до найнижчого прошарку населення.

Коли колонізатори досягнули в 1492 році берегів Північної Америки, вони розпочали здійснювати свої не надто добродійні плани відносно нових земель та їх мешканців. Цей визначний рік є символом перших проявів расистської агресії. Модерна ера, яка починається відкриттям Америки, пов'язана з витісненням «інших», грабуванням, війнами та масовими вбивствами, що видавалося за намагання принести цивілізацію та християнство у Новий світ. Чому це відбувалося? Європейські колонізатори вважали маловідомі, «нові» культури дикими, язичницькими, примітивними та нецивілізованими. Утворення такого неоднозначного бачення пов'язане з відомою полемікою в Іспанії XVI ст. між Бартоломе де лас Касасом та Хуаном Гінесом де Сепульведом. Головне питання, яке стояло перед ними, полягало у виявленні в туземців розуму і людяності. Проблема виникла через необхідність нав'язати християнську релігію аборигенам. На думку Сепульведа індіанці – це дурні люди, які за розумовими здібностями

³ Poliakov L. The History of Anti-Semitism, Volume 1: From the Time of Christ to the Court Jews/ trans. Richard Howard. New York, 1965. P. 21.

⁴ Fredrickson G. M. Racism: A Short History / foreword by Albert M. Camarillo. Princeton: Princeton University Press, 2002. P. 22

⁵ Lewis B. Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry. New York: Oxford University Press, 1990. P. 113 -114

близькі до приматів. Тому, як він вважав, такі племена потрібно використовувати лише в якості рабів. Натомість, Касас індіанцям симпатизував, вважав, що корінне населення є мислячим, тому повинно бути християнізоване. Підкріплюючи свої слова позицією «всі раси світу – це люди». Але як Сепульвед, так і Касас вважали за необхідне повне знищення культури індіанців. Якщо виявиться, що вони є людьми - їх життя повинно бути християнізоване та цивілізоване за допомогою колонізаторів. Якщо ж індіанці не вважатимуться повноцінними людьми, то стануть поневоленими, а їх особиста культура зникне в процесі переселень, дискримінації, пригнічень, асиміляції.⁶ Як нам відомо, історія індіанців мала трагічне закінчення, корінне населення перетворилося в пригноблену меншину, а їх культура занепала.

Питання приналежності всіх людей до одного виду розкрилося в найбільш впливовій класифікаційній системі 18 століття, яку вивів шведський натураліст Карл Ліней. В книзі «Systema Naturae» Ліней окрім класифікації рослин і тварин додав людей, як один із різновидів тварин. Науковець пропонує чотиріступневу класифікацію *homo sapiens: americanus* (червоношкірі, холеричні, прямостоячі), *europaeus* (білошкірі, мускулісти), *asiaticus* (жовтошкірі, меланхолічні, негіддатливі), *afri* (темношкірі, флегматичні, поблажливі). Карл Ліней намагався віднайти зв'язок між зовнішнім виглядом та характером. Він писав, що *europaei* кардинально відрізняється від *afri* не тільки за кольором шкіри і зовнішніми ознаками, а й за характером, виставляючи європейців у набагато кращому світлі⁷: «Н. *Europaei*. Світла шкіра, сангвістичний темперамент, мускуліста статура. М'які манери, проникливі в судженнях, винахідливі, підпорядковані зафіксованим законам. Н. *Afri*. Темношкірі, флегматичного темпераменту, характер розслаблений. Лукавого, лінивого, легковажного характеру, у своїх вчинках керуються примхами».⁸ Із цієї цитати про зовнішню та ментальну характеристики

⁶ Hernandez B. L. The Las Casas-Sepúlveda Controversy: 1550-1551. San Francisco: Ex Post Facto, 2001. 10 p.

⁷ Fredrickson G. P. 56

⁸ Rattansi A. P.26

європеїдної й африканської рас впливають оцінювальні судження, які не підкріплені точним фактажем. В даних словах Лінея ми можемо прослідкувати расистські упередження.

У 19 столітті з'явилася велика кількість теорій, що пояснювали людські відмінності на основі біологічних расових характеристик (наприклад, теорії Роберта Нокса, графа Артура де Гобіно)⁹. Всі вони базувалися на єдиних твердженнях, що людство можна розділити на декілька рас, що існують окремі маркери, які і характеризують расу (колір шкіри, риси обличчя, структура волосся, розмір та форма черепа), що кожна раса першочергово була пов'язана із певними соціальними, культурними і моральними якостями, що її можна класифікувати відносно ієрархії талантів та краси, білі – на верхньому рівні, чорні – на нижчому.

За науковим расизмом Гобіно історія розглядається як боротьба між расами, тому історія всякого соціального утворення є результатом завоювання влади панівною расою.¹⁰ Людей, що належать до класу бідних, знедолених і поневолених, він відносить до нижчої раси, яка виникла через змішування з африканцями на півдні, з фінами – на півночі. Крім того, з ростом популярності вимірювання черепа та мозку, вважалося, що вага мозку визначала інтелектуальні здібності окремих рас, через що певні з них, котрі мали масу нижчу від загальноприйнятої (за європейськими «стандартами»), буцімто не були здатними до критичного та абстрактного мислення, що вважалося перевагою лише білошкірих.¹¹ Такі псевдоаналітичні висновки спричинили дискримінування певних осіб, позбавлення серед окремих груп громадянських прав та політичного статусу. Наприклад, африканських жінок вважали низькоінтелектуальними, імпульсивними, емоційними істотами, які нібито характеризувалися надмірною тваринною сексуальністю, тому прирівнювали їх не лише до осіб «нижчої» раси, а й до повій.

Але історично склалося так, що ідеї раси, нації, народу, громадянства та народного суверенітету злилися воедино. Цьому послугувало утворення великих

⁹ Fredrickson G. P. 109

¹⁰ Banton M. Racial Theories. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. P. 37

¹¹ Rattansi A. P. 33

могутніх держав у Європі. Розподіл, приміром, в Англії, Франції та Німеччині між громадянами та іноземцями став більш жорстким. Негромадяни вважалися «забруднювачами», котрі могли спотворити політичне тіло та нанести шкоду нації. Така особа не вважалася громадянином своєї батьківщини, якщо вона не мала ніяких спільних біологічних зав'язків з громадянами держави. Це спровокувало поширенню полеміки стосовно небезпечності схрещення із себто несумісними, ворожими людьми. Через це європейці постпросвітницького періоду з таким побоюванням ставилися до так званих африканської й азійської рас та приналежності до нижчого класу. Наявність бідних емігрантів розглядалася як величезна проблема. Прибуття в Англію ірландців, котрі спасалися від голоду та злиднів, спровокувало поширення расистського уявлення серед британців, що іммігранти є мавпами, які за своєю природою звикли жити в умовах антисанітарії.¹² У США під словом «білий» розуміли європейця, що зіткнувся з корінними племенами Америки, пізніше «білому» протиставляється вже й афроамериканець («чорний»), якого вважали «нецивілізованим» й «небезпечним». На початку 20 століття набуло поширення правило «однієї каплі», неформальна культурна установка, яка наполягала на дотриманні чистоти раси. Людина з домішками негритянського коріння вважалася чорною.¹³

Класифікації людського різноманіття мали на меті проведення межі між білими європейськими расами та темношкірими людьми, а також мешканцями Сходу. У час індустріалізації, з визріванням націоналізму та поступовим крахом класового ладу створюється підґрунтя для розвитку ще й класового расизму. Так як безземельні, бідні робітники все стрімкіше наповнювали міста, це неабияк занепокоїло представників вищої групи. Поняття раси стало тісно переплітатися з класом. Промисловий робочий клас розглядався як окрема раса або порода, а місця його проживання, які часто були занедбані периферіями міст, вважалися взагалі іншим світом, територіями «дикої природи». Крім того, у цей період виникло ще й поняття «расової аномалії». До представників такої групи відносили войовничо

¹² Rattansi A. P.38

¹³ Moore J. H. P. 170

налаштований робочий клас, євреїв, гомосексуалів, повій та психічно хворих людей, незалежно від їх забарвлення шкіри та факту приналежності до європеїдної раси. Жінки, робітники, особи нижчих рас, представники расової аномалії зображувалися неповноцінними, нікчемними дітьми, що конче потребують опіки й підтримки від білого чоловіка середнього та вищого класу.¹⁴

Після Голокосту та закінчення Другої світової війни в 1945 році стало ясно, що з расизмом, його науковим підґрунтям, потрібно боротися на міжнародному рівні. Тоді вже було поширене визнання обґрунтування поділу людства на окремі раси на академічному рівні. У липні 1950 року, нещодавно створена ЮНЕСКО опублікувала заяву, де достовірність наукового расизму піддавалась сумніву. Але у сфері науки великого резонансу таке оголошення не викликало, так як вже у міжвоєнний період рівень скептицизму до наукового расизму став стрімко рости серед вчених.

У європейському та північноамериканському публічних дискурсах між расовими та національними категоріями існувала хронічна плутанина, розглядання котрої набуло достатньої вагомості. Утворилися так звані «змішані класифікації», що включали в себе як расові, так і географічні критерії. Плутанина між категоріями, що наче повинні розкривати поняття раси та етнічної приналежності, відокремлювати їх одне від одного, якимось диференціювати, призвела до того, що одні і ті ж елементи появилися у витлумаченнях цих двох понять, а самі поняття майже синонімізувалися. Це відкрило ще одну проблему, яка стосується того, що ми можемо у такому випадку називати «расизмом» і кого саме ми повинні таврувати словом «расист».¹⁵

З 1980-х років виникла віра у появу «нового расизму», який почав називатися «культурним расизмом», «неорасизмом», «расизмом культурних відмінностей». Увага акцентується на кардинальній відмінності культур, на унікальності якоїсь однієї. Культурні, територіальні та біологічні елементи тепер почали співвідноситися з поняттям нації, а уявлення про існування окремих расових

¹⁴ Rattansi A. P. 45-46

¹⁵ Ibid. P. 92-94

культур вплинули на увиразнення і підкреслення національних особливостей тих чи інших народів. Ці народи зображуються як такі, що відіграють чи не провідну роль для світової історії, а, так би мовити, «другорядні» автоматично втрачають свою цінність.¹⁶

Сучасний расизм може включати ідеї, які базуються на біологічному підґрунті або лише на культурних стереотипах, не зачіпаючи при цьому фізіологічні аспекти. Але расизму притаманно проявлятися не тільки у негативному вигляді, а ті хто підпадає під так звану расилізацію не завжди стають об'єктами пригнічення. Наприклад, у США існувала віра в те, що японці є набагато кмітливішими ніж американці, через що виникли побоювання стосовно їх домінування у робочому секторі. Даний стереотип був не менш расистським, тому що базувався він на перевазі одних над іншими.

У 1960-х роках вводиться таке поняття як «інституційний расизм». Вперше його вживають у своїй роботі «Black Power» Столкі Кармайкл та Чарльз Гамільтон. Расизм такого типу дає змогу білим отримувати матеріальну та моральну вигоду від соціальних та політичних інституцій, за посередництвом яких афроамериканське населення ставиться у не вигідне становище для привілеювання перших. Він відображається у несправедливому розподілі коштів, правосудді, доступності житла, політичної влади та освіти.¹⁷

Ідеологія расизму почала стрімко формуватися у 18 столітті, вона ж створила основу для оцінки та класифікації так званих чужих груп. Полеміка на тему проблем пов'язаних з расизмом все ще не може покинути сучасний світ, тим паче, тепер біологічний расизм тісно переплітається із культурними аспектами, етноцентризмом, національними, гендерними стереотипами, що суттєво ускладнює дискурс. Для даної проблеми ще не винайдено способу її остаточного вирішення, а расизм й донині побутує у нашому житті.

¹⁶ Ibid. P. 96-99

¹⁷ Bhavnani R., Mirza H. Tackling the Roots of Racism: Lessons for Success. Bristol: The Policy Press, 2005. P.28-31

1.2. Расизм у США

Расизм завжди був і дотепер залишається актуальною темою для Сполучених Штатів Америки. Тут він проіснував з самого початку колонізації Нового Світу та утворення державності. Період між 18 та першою половиною 20 століття став часом найвиразнішого його загострення. Основними групами, що стали жертвами дискримінації були корінні мешканці, тобто індіанці, та афроамериканці, чия робоча сила нещадно експлуатувалася рабовласниками. У південній частині штатів афроамериканці працювали на плантаціях, на півночі їх використовували здебільшого в якості домашніх слуг. Це населення зіткнулося з утиском соціальних, політичних, особистих та економічних свобод і прав. Тоді як корінні мешканці масово постраждали від геноциду і насильницького переселення до інших районів або ж виселення. Так званий «білий супремасизм» дозволяв білим американцям користуватися ширшими правами та своїм привілейованим становищем серед, нібито, «нижчого» кольорового населення. За такої ситуації англосакси були краще захищеними, мали більше переваг у всіх сферах життя. Щира віра в те, що європеїдна раса є вищою від представників інших груп, породила відчуття домінантності, окремішності. Утворилася міцна соціальна дистанція та відверта взаємна ненависть між темношкірим та білошкірим населенням, суспільство було розколоте. Одні безжалісно й жорстоко користувалися своєю прерогативністю, інші ж страждали від цього. Ось як Вільям Е. Б. Дюбуа, афроамериканець змішаної раси, соціолог, історик та громадський діяч, жертва правила «однієї краплі» писав про расилізацію, котра вплинула на умови не тільки білошкірих, а й темношкірих людей: «Чому Господь зробив мене вигнанцем та чужаком у моєму будинку? Негр стає сьомим сином...у світі, який не дає йому істинного самопізнання, а лише дозволяє йому відкрити себе через призму іншого світу(...)Ти завжди дивишся на себе очима інших, вимірюєш свою душу за

допомогою стрічки світу, який дивиться на нас із презирством та жалісливістю(...) Американець, негр; дві душі, два мислення.»¹⁸

Дана цитата яскраво описує ситуацію, в якій опинився кожен афроамериканець під час несправедливих репресій, дискримінування та сегрегації з боку білих. Афроамериканець став реальним чужинцем і для білих, і навіть для себе, варваром у країні білошкірих супремасистів. З розвитком евгеніки та ідей біологічного расизму афроамериканець став сприйматися за тварину, а рівень інтелекту визначався через співвідношення з фенотиповими ознаками. Європеїдна раса асоціювалася із себто розумним, всевладним, добрим чолов'ягою, ціль якого полягала в опіці над нібито некмітливими, варварськими, нижчими расами, продуктом чого стали ось ці «жалісливі та презирливі погляди». Стереотипи, що оволоділи рушійною силою в подальшому просуванні расизму, стали жорстокими упередженнями, які здійснили вплив на психологію не лише білих, а й їх «винуватців», що і сформувало це неоднозначне, двоєке відношення афроамериканців стосовно себе.

В Америці раби вважалися лінивими, непокірними особами, але таке ставлення не є поодиноким явищем й особливим за своєю сутністю. В будь-якому суспільстві, не лише в американському, прослідковувалося подібне атрибутування рабського прошарку населення. Видимо, це було пов'язано з поганою обізнаністю та зрозумілістю інших культур і їх звичаїв, які зазвичай здавалися європейцям дивними та занадто екзотичними. Щодо африканців, яким доводилося працювати слугами в будинках європейських можновладців, то хоч між господарем та представниками негроїдної раси й існувала певна напруга, але здебільшого вона не була надто суттєвою і характеризувалася банальною недовірою до малознайомої людини. Але все ж безперечним є той факт, що європейці ставилися до африканців як до осіб «другого сорту», що вже говорить про витання ідеології расизму.¹⁹

¹⁸ Racism (Oxford Readers) / Ed. by M. Bulmer and J. Solomos. New York: Oxford University Press, 1999. P. 3

¹⁹ Ibid. P. 31-34

Окрім того, що африканці були рабами та носіями незвичної для європейців культури, значну роль в ставленні англійців до невідомих для них людей відіграло їх темне забарвлення шкіри, яке описували словом «чорне». Так як кожен колір асоціювався із певним набором значень та символів, чорний не став виключенням. В Оксфордському словнику англійської мови слово «чорний» мало таке значення: «Сильно заплямований брудом, брудний, забруднений, нечистий. Має темні або смертельні, злі цілі. Беззаконний, жорстокий, злий». Протилежністю чорному був білий, котрий асоціювався із чистотою, добром, милосердям та красою. Те ж саме проектувалося і на людину.²⁰

Американський історик, активіст та професор Георг Фредріксон поділяє расизм на видимий та скритий суспільний, окрім того другий може існувати автономно від іншого. Він зазначає, що події двадцятого століття є підтвердженням цього, тобто суспільний расизм процвітав ще протягом тривалого часу, навіть коли видимий або ідеологічний був викорінений.²¹ Суспільство США по суті було расистським, що лише зміцнювало розшарування суспільства за расовими ознаками. На думку Фредріксона, ідея неповноцінності чи нижчості окремої групи через біологічні причини набула популярності на відносно пізньому етапі американської історії, тоді як прихований соціальний расизм виник достатньо рано.

На початку 17 століття здебільшого білі емігранти та невелика кількість африканців були завезені у Вірджинію в якості слуг. Передбачалося, що європейські емігранти повинні були прослужити протягом певного обмеженого періоду, що визначалося як плата за перехід у Новий Світ. За свідченням історичних даних темношкіра частина слуг підпадала під дискримінацію, що розрізняло становище та статус білих і чорних. Наприклад, жінки європеїдної раси займалися домашньою рутинною, тоді як африканських жінок використовували для робіт на полях; всім слугам, окрім афроамериканців, надавалася зброя.²²

²⁰ Jordan W. D. First Impressions. Initial English Confrontation with Africans. *The White Man's Burden: Historical Origins of Racism in the United States*. New York: Oxford University Press, 1974. P. 3-7

²¹ M. Bulmer and J. Solomos. P. 70-82

²² Ibid

В Америці 17 століття соціальне становище афроамериканського прошарку визначала більшою мірою не приналежність до раси, а його суспільний статус. Про це нам говорить наявність тієї ситуації, коли до вільних афроамериканців та мулатів ставилися без явної дискримінації. А одне з досліджень колонії Массачусетс 17 століття засвідчує, що вільні афроамериканці могли користуватися тими ж правами, що і білошкірі мешканці, не наражаючись при цьому на загрозу дискримінативного ставлення з боку американців. Щодо Вірджинії, то ситуація тут дещо сумна, тому сказати точно не можна, яку частину населення становили вільні афроамериканці. Деякі звільнялися від рабства після відпрацювання певного строку, інші ж навпаки до кінця життя могли залишитися поневоленими, коли рабство офіційно стало визнаною інституцією. До 18 століття у Вірджинії деякі афроамериканці мали можливість купувати житло, мали право голосу і навіть займали деякі державні посади. Існували випадки судових справ, де позивачами були темношкірі, а відповідачами – білі американці. Вільним афроамериканцям навіть дозволялося наймати білих слуг до 1670 року. Закон, що був прийнятий в цьому році, був першим законодавчим актом, який вперше обмежив права афроамериканців та забороняв займатися такими практиками. Але тоді афроамериканець ще не сприймався як людина, котра нібито була здатною лише до виконання примітивних справ із залученням фізичної сили та приреченою на рабство, що ми можемо спостерігати вже у 18 та 19 століттях.

Починаючи з 18 століття, расизм набув відчутного розмаху. Тоді ж зборонилися змішані шлюби, були накладені обмеження на звільнення рабів, а 1723 року афроамериканців позбавили права голосу. Під час цих подій афроамериканці повністю перетворилися на клас вигнанців, а Вірджинія поступово стала місцем для володіння плантаціями та побутування злочасного рабства. Тепер економіка стала базуватися на важкій праці поневолених афроамериканців. Дискримінація та перешкоджання процвітанню цього суспільного прошарку виправдовувалися страхом і тривогою перед можливими повстаннями серед африканців, які не були рабами і тому легко могли скористатися своєю свободою. Так як кількість рабів стрімко зростала на початку 18 століття такі побоювання тільки посилювались, тому

це посприяло утворенню повного контролю над вільним афроамериканським населенням та введення строгого кодексу рабства.²³

18 століття – це період Просвітництва, коли традиційне уявлення про людину як про раба Божого та його творіння змінюється зображенням людини як окремої фізичної істоти, що вже не знаходиться в центрі всесвіту, а є лише його частиною. Така зміна поглядів привела до акцентування уваги на біологічному походженні індивіда, поділу людства на раси та намагання дати наукове пояснення відмінності між ними. Відповідно, африканці тепер стали відноситися до іншого типу істот, з нижчим інтелектом, спроможністю на розвиток і успішне виживання, тому не мали таких прав та свобод як білошкірі.

Британські колоністи Північної Америки переживали перехід від традиційної ієрархічної соціальної структури середньовіччя до капіталізму, де суспільство формувалося з груп, які конкурують між собою, та ділилося на прошарки: клас так званих «трудолюбних людей», який також включав осіб середнього матеріального забезпечення, та клас бідняків, «представників проклятого покоління», які повинні піддаватися примусовій праці. До цього нижчого класу віднесли й афроамериканців. Тому, на думку Фредріксона, тенденція продукування уявлення про чорних як про неповноцінну, нижчу групу з боку непривілейованого білого прошарку населення є повністю логічним та природнім явищем. Так вони отримували можливість відчутти себе приналежними до вищих суспільних ланок.

Під час та після революції в 1775-1783 роках мало хто намагався протистояти рабству та дискримінації афроамериканців, але якщо такі й виступали, то лише з умовою, яка передбачала повне «очищення» південних колоній від афроамериканців. Ідеї чистоти раси тоді неабияк популяризувалися. У 1830-х роках розгорнулася боротьба аболіціоністів проти рабства та почала просуватися ідея надання рівноправності афроамериканцям. Відомим представником такого руху був Вільям Ллойд Гаррісон, котрий вимагав боротися з рабством, не застосовуючи силу. Це стало приводом для поширення ідеології расизму на теренах південних

²³ Ibid

колоній. У брошурі 1836 року «The South Vindicated from the Treason and Fanaticism of the Northern Abolitionists» Вільяма Дрейтона з Південної Кароліни було наголошено, що африканець, за його словами, біологічно й генетично схильний до лінивства та брехні; що така людина дурна та неамбіційна, а через неповноцінність його характеру він приречений на рабство. Аболіціоністів часто звинувачували у можливому підриві союзу Півночі та Півдня. Прихильники та члени американського аболіціонізму навіть купили землі на узбережжі Африки у 1816 році, щоб перевозити туди визволених від рабства африканців. Та на жаль, дана ідея не втілилася у реальність, тому що до планів заможних плантаторів на входила відмова від хорошої та дешевої робочої сили, що приносила їм величезні прибутки. А раби, які вже були народжені в Америці, у свою чергу не бажали покидати місце, де вони зросли та прожили половину життя.

Приблизно з 1890-х років у Штатах расизм набуває нового впливу. Відбувається масова сегрегація і дискримінація афроамериканців. Тоді ж ввели роздільне навчання, здійснилося розмежування зон для сидіння в громадських місцях, виділили окремий громадський транспорт та сформувалися спеціальні готелі, ресторани й кафе для негрів і для білих американців. Міжрасові шлюби також заборонялися законом. Дана система сегрегації неофіційно називалася «Джим Кроу». Ця назва походить від імені чорного персонажа в фільмах, якого грали білі американці, зображуючи афроамериканця у зовсім невігідному, принизливому, нікчемному вигляді. Система сегрегації пильно контролювалася. Здебільшого цим займалися ку-клукс-клани, терористичні організації самосуду, котрі організовували лінчування афроамериканців.²⁴

В 19 столітті через появу необхідності в захисті расизму від гуманістичних ідей з'являється расистська ідеологія, за якою темношкіра людина природно приречена на пожиттєве підпорядкування білим. Із закінченням Громадянської війни в 1861-1865-х роках була прийнята Тринадцята правка до конституції США, якою рабство офіційно скасовувалося. Расизм досяг свого розквіту. У зазначений

²⁴ Jim Crow Laws. *History.com*. 2018. URL: <https://www.history.com/topics/early-20th-century-us/jim-crow-laws>

час була сформована науково-філософська концепція природного добору. Це було саме те вчення, котре змогло сформувати більшою мірою міцне наукове обґрунтування та підтвердження відмінності рас. Цю доктрину зразу ж підхопила радикальна південна компанія з правової сегрегації афроамериканців, які недавно були звільнені від рабства.²⁵

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що расизм у США з'являється у вигляді певних упереджень та стереотипів щодо незнайомого населення ще під час колонізаційних процесів. Але з поступовим утвердженням європейського панування на цих землях, расистські ідеї стосовно африканців і корінних мешканців набувають ще більшої ваги. «Білий супремасизм», розвиток у сфері біологічних наук, де темношкірі люди відносилися до ланки низькоінтелектуальних, твариноподібних істот, рабство, дискримінація та сегрегація дозволили білошкірим американцям відчувати себе «повноправними» володарями.

²⁵ Fredrickson G. *Arrogance of Race: Historical Perspectives on Slavery, Racism, and Social Inequality*. Hanover, NH: Wesleyan University Press, 1988. P. 189–205.

РОЗДІЛ II. РУХ ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА АФРОАМЕРИКАНЦІВ У США В 1950-1960-Х РОКАХ

II.1. Причини розгортання Руху за громадянські права афроамериканців в Америці у 1950-1960-х роках

Період між 1865-1877 роками називають епохою реконструкції Сполучених Штатів, що характеризується намаганням закріпити рівноправні громадянські права серед недавно звільнених поневолених афроамериканців на Півдні. Звичайно, не обійшлося і без супротиву. Масові рухи в підтримку дискримінації та вищості білих, як от виступи та напади членів ку-клус-кланів на афроамериканців та республіканців, спалахували то в одних, то в інших місцях. Хоч дані організації і намагалися придушувати, нові групи прихильників білого супремасизму не здавали позиції, тому виступи проти афроамериканської правової рівності й далі продовжувалися.²⁶ У 20 столітті кількість лінчувань досягла своєї найвищої точки. Південні штати в кінці 19 та на початку 20 століття запровадили нові закони, за яких виборче право бідняків та афроамериканців сильно обмежувалося. Особливо довго це зберігалось в Північній Луїзіані, Алабамі та Міссісіпі.

З прийняттям 13, 14 та 15 поправок до Конституції США та Закону «Про громадянські права» 1866 та 1875 роках заборонялася будь-яка примусова праця, рабство, позбавлення прав будь-якої особи, гарантувалася рівність всіх громадян, незалежно від раси виборчі права не обмежувалися серед чоловіків. Але південні штати вирішили здійснити супротив такому розвитку подій, тому тут були прийняті місцеві закони, так звані «Закони Джима Кроу», якими обмежувалися права афроамериканського населення протягом 1890-1960-х років.

²⁶ Wormser R. The enforcement acts (1870-1871). *Thirteen. Media with impact*. URL: https://www.thirteen.org/wnet/jimcrow/stories_events_enforce.html

28-й Президент Вудро Вільсон у 1912 році ухвалив вимоги південних членів кабінету, за якими робочі місця розділилися. А до 1915 року були прийняті закони, які дозволили сегрегації поширитися в судах, готелях, магазинах, ресторанах, лікарнях, транспорті, туалетах та навчальних закладах. Звичайно, що афроамериканці намагалися якось протистояти расизму. Вони шукали шляхи вирішення через утворення нових організацій (наприклад, NAACP, RCNL), заводили судові процеси. За межами південних штатів ситуація мала більш сприятливий характер, але дискримінація у питаннях працевлаштування та приватної власності все ж залишалася присутньою.

В часи Другої світової війни «науковий» расизм був дискредитований подіями в нацистській Німеччині. На його місце прийшли антирасистські концепції, які були сформовані соціологами, психологами та антропологами. Білизна перестала асоціюватися лише з представниками англосаксів. Тепер сюди включалися кельти, слов'яни, євреї, мешканці Сходу.²⁷ Події під час Другої світової війни, ліквідація «наукового» расизму, набирання оберту виступів за права громадян в 1865-1896 роках стали поштовхами до розгортання Руху за громадянські права у США. Хоч закони, що мали б протидіяти будь-яким проявам дискримінації та сегрегації відносно афроамериканців, були прийняті, але протягом тривалого часу вони існували лише на папері та залишалися пустою формальністю. Афроамериканці північних штатів особливо яскраво могли відчути свою незахищеність та нерівноправність у сфері правових відносин. Наприклад, тут вони не могли обіймати певні посади в поліції, армії, комісіях та органах влади. У південних штатах 4 млн. афроамериканців були позбавлені виборчого права після подій 1939-1945 років. А ті, котрі намагалися порушити сегрегаційні правила, часто потрапляли під жорстоку фізичну розправу з боку білих. 1951 року відбулася судова справа, що була тісно пов'язана із расизмом. Державні школи в місті Топіка, штат Канзас, відмовлялися приймати на навчання дочку місцевого афроамериканця Олівера Брауна, вимагаючи, щоб дівчинка навчалася у спеціалізованій школі. Тому

²⁷ Snyder A. J. Making Black History. Athens: The University of Georgia Press, 2018. P. 118-120

сім'я Браунів та ще 12 афроамериканських сімей подали позов до Федерального суду США проти Ради з освіти Топіки. Спочатку всі спроби були безуспішні, на території південних штатів навіть був розроблений план «Масового супротиву», який передбачав підлив усіх спроб десегрегувати школи, але ситуація набрала видимого розголосу. І лише в 1954 році за рішенням Верховного суду США роздільне навчання в школах скасувалося, але афроамериканським школярам все одно не вдалося уникнути дискримінації, та й білі расисти часто вдавалися до відкритих насильницьких терорів. Можливо, такий хід подій став причиною відсутності писаних методів боротьби з расовою сегрегацією в школах, оскільки жодна із 14 сторінок постанови Верховного суду не містила такої інформації. До того ж, друге рішення Суду по справі Браун II 1955 року тільки наголосило штатам на проведенні невідкладної десегрегації.²⁸

Афроамериканці все частіше починали стикатися з несприйняттям десегрегаційних заходів з боку расистів. На Півдні розпочався масовий опір прихильників обмеження громадянських прав та сегрегації. Тому у відповідь афроамериканці почали вдаватися до ненасильницького супротиву.

II.2. Основні події під час Руху за громадянські права афроамериканців у США в 1950-1960-х роках

Вклад африканської меншини в політичну доктрину США складно переоцінити. Рух за громадянські права став саме тією рушійною силою, з допомогою котрої вдалося кодифікувати, можливо, одні з найбільш значущих законів 1964 та 1965 років Сполучених Штатів. Активний соціальний рух здійснив виклик расизму з боку білих американців, а також поставив жирну крапку

²⁸ Brown v. Board of Education. *Archives.gov*. URL: <https://www.archives.gov/education/lessons/brown-v-board>

нескінченному расовому насиллю та сегрегації. Хоч після громадянської війни рабство було скасоване, наслідки його тривалого панування не щезли, жорстока система переваги білих все ще існувала.

Масовий активізм за громадянські права набув свого розквіту ще до початку самого руху. Приймали в цьому участь здебільшого люди пролетарського прошарку, але вклад у майбутню розбудову рівності був колосальним. У 1940-х роках до вищих органів влади навіть стали поступати погрози нападу з боку борців за права афроамериканців. Приміром, у 1941 році активіст Аса Філіп Рендольф офіційно виступив з вимогами якомога швидше скасувати дискримінаційні практики при влаштуванні на роботу та наполягав на закінченні расової сегрегації у збройних силах, а інакше, мовляв, у Вашингтоні розпочнуться масові протести та марші, основною метою яких було здійснення натиску на уряд США.²⁹ Перші його зустрічі із президентом Рузвельтом не увінчалися успіхом, меморандум із вимогами Білий дім відхилив. Але 25 червня, за декілька днів до маршу, президент Ф. Д. Рузвельт видає Указ 8802, за яким створюється перший комітет із добросовісної практики працевлаштування, а також забороняється будь-яка дискримінація в збройних органах. Тому запланований марш скасували. Але на цьому Рендольф не зупинився, він продовжив очолювати створену організацію MOWM задля підтримування стану речей шляхом лобіювання та для подальшого просування ідеї.

Активісти, що виступали проти расизму та ризикували своєю безпекою і життям, плідно працювали над освіченням представників афроамериканського прошарку в плані підвищення рівня обізнаності у соціально-правових відносинах. Вони демонстрували, що такі відкриті форми дискримінації, як низька зарплата, приниження, сегрегація, неадекватні умови проживання є нічим іншим як проявами расизму, а не результат невдалого руху по кар'єрній драбині окремої людини. Але такі організації або окремі люди та їх діяльність були спрямовані не лише на коло пригноблених, а й на інші групи – зацікавлених білошкірих громадян та інших

²⁹Jones P. W. The Unknown Origins of the March on Washington: Civil Rights Politics and the Black Working Class. Durham: Duke University Press, 2010. 23 p.

«кольорових» меншин. Афроамериканська активістка та журналістка Іда Белл Веллс є яскравою представницею ранніх лідерів за права людини. Ця жінка публікувала книги та статті, виступала на міжнародному рівні, подорожувала по світу, викладаючи лекції, які проливали світло на жахіття, що творилися в Америці (лінчування, насильство, сегрегація, дискримінація, вбивства).³⁰ Ще однією яскравою постаттю активізму став Рой Вілкінс, котрий був членом Національної асоціації з покращення становища кольорових людей (НААСР). У 1950 році Вілкінс, Рендольф та А. Аронсон заснували Конференцію лідерів за громадянські права, ця коаліція стала однією із головних об'єднань. Не можна не згадати й про такого значущого лідера та головного ідеолога руху Мартіна Лютера Кінга, котрий став найбільш знаменитим активістом та речником ненасильницької тактики в боротьбі проти расизму. У 1964 році він отримав Нобелівську премію миру. Як зазначав Гунар Ян: «Хоча Мартін Лютер Кінг непричетний до міжнародних справ, його боротьба служить справі миру... У західному світі він був першим, хто продемонстрував, що боротьба не обов'язково супроводжується насильством».³¹

Під час Другої світової війни велика частка афроамериканців південних штатів служили закордоном, тому стали свідками менш деспотичного ставлення та побачили світ, де расова ознака відігравала не таку значущу роль в соціальних відносинах. Це сильно вплинуло на їх погляди стосовно політики сегрегації та дискримінації в США. Ті, хто повернувся додому живим були натхненними рішучістю протистояти расовому свавіллю.

У 1954 році завдяки зусиллям НААСР була виграна так звана справа Брауна, що зазначалося вище. Лєвова частка дослідників вважає цю подію провісницею масштабного Руху за громадянські права та відправною точкою в переломі історії міжрасових відносин у США. У 1955 році відбувся бойкот автобусної лінії в Монтгомері, штат Алабама. Постулатом даної мирної акції афроамериканців було скасування сегрегаційних заходів у транспортах загального користування.

³⁰Encyclopedia of race and racism/ ed. By J. H. Moore. Farmington Hills: The Gale Group, 2008. P.106

³¹ Kramer M. In the Words of Martin Luther King. New Brunswick, NJ: Transaction, 2016. P. 253-267.

Приводом до розгортання таких дій став арешт 42-річної афроамериканки Розі Паркс, яка відмовилася поступатися місцем в автобусі білому пасажирові. Такі ситуації траплялися не вперше, в тому ж році водієм автобусу був застрелений афроамериканець Мартін Лютер Кінг запропонував влаштувати бойкот, що афроамериканці одностайно підтримали. Протест продовжувався протягом 381 днів. Місцеві компанії громадського транспорту за таких обставин зазнали колосальних втрат, тому що основну частку населення становили саме афроамериканці. Не обійшлося й без погроз зі сторони білих. До лідерів бойкоту стали доноситися погрози із смертельним підтекстом від Ку-Клус-Кланів. Тоді як в будинок Мартіна Лютера була закинута бомба. Деякі з активістів були заарештовані. Кінг не без приємного здивування згадував як люди, сповнені великою рішучістю та сміливістю, йшли назустріч смерті, насиллю та арештам: «Колись заляканий народ зразу ж трансформувався, ті, котрі колись тремтіли перед законом, тепер були переповненими відчуттям гордості, якщо їх повинні були арештувати за участь в боротьбі за свободу».³² Дана подія набула широкого розголосу в штатах, а активісти подали позов до федерального окружного суду. У грудні 1956 року за рішенням Верховного суду США сегрегація в громадському транспорті у Монтгомері заборонялася. Але таке рішення викликало масу обурення зі сторони расистів, тому подальші наслідки описаної події були достатньо плачевними. Особи та цілі групи Ку-Клус-Клану, котрі виступали за білий супремасизм, розпочали масовий терор населення. Часто посеред ночі вони перехоплювали автобуси, здійснювали обстріл афроамериканських пасажирів, підривали громадський транспорт та цілі квартали, наносили смертельні фізичні травми невинним мешканцям міста.³³ Боротьба за справедливість продовжувалась.

Тут також важливо згадати й за гучний інцидент 1955 року, котрий трапився із чорношкірим американцем Емметтом Луї Тіллем. Це трапилося в штаті Міссісіпі, хлопчик 14 років був викрадений білошкірими расистами та жорстоко вбитий зразу

³² King M. L. *Stride toward freedom*. Boston: Beacon Press, 2010. P. 33-40.

³³ Киселев В. Ненасильственный опыт движения за гражданские права в США (50-ые -60-ые гг.). *Iphras*. URL: <https://iphras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/3.html>

після того, як біла 21-річна Керолайн Браянт звинуватила його в домаганнях. Після публічного похорону Луї, який був організований його матір'ю, подія набула широкого розголосу в суспільстві, що спровокувало всеохопний обурений резонанс. Фотографії варварського понівечення тіла підлітка були опубліковані в газетах та журналах штату, де в першу чергу критикувалася влада. Підозрілими виявилися чоловік «потерпілої» Рой Браянт та його зведений брат Дж. Мілам. Коли жінка надавала показання, стверджувала, що підліток нахабно приставав до неї (що у висновку виявилось брехнею). У вересні суд визнав Брайтана та Мілама непричетними до вбивства. Звичайно, остаточний вердикт був сфальсифікований на користь білих, краплею дьогтю стало ще й те, що суд присяжних складала лише білошкірі американці. Але в 1956 році підозрілі публічно призналися у скоєнні цього злочину. Описана ситуація стала ще одним могутнім фактором для розширення Руху за громадянські права.³⁴

Мартін Лютер Кінг став лідером Руху. До 1957 року ним була створена Конференція християнських лідерів Півдня (SCLC). В той самий час був прийнятий федеральний акт про виборчі права афроамериканців. А з 1958 по 1959 рік відбулися марші молоді проти сегрегації в школах, яка, супроти рішення 1954 року, все ще існувала у південних штатах. Усього до конгресу США було подано близько 500 тис. петицій, а в акції прийняли участь 40 тисяч осіб.³⁵

Після усіх перерахованих вище подій антирасистський рух набрав небачених обертів. У 1960 році молоді активісти починають застосовувати нові способи протидії расизму. В лютому того ж року декілька афроамериканських студентів, сповідуючи ідеологію ненасильницького протистояння расизму, зайняли місце для білих у кафе в місті Грінсборо. Наступного дня вже тисячі афроамериканських студентів стали слідувати їх прикладу. Так розпочалися сидячі страйки-демонстрації. Такого виду протести отримали поширення не лише в закладах громадського харчування, а й в бібліотеках, театрах, церквах – у всіх сегрегованих

³⁴ Окунев Д. Убит за флирт: как расправа над чернокожим изменила США. *Газета. Ру.* 2020.

URL: https://www.gazeta.ru/science/2020/08/27_a_13216663.shtml

³⁵ Киселев В.

місцях. Акції зазнали великої популярності серед населення, до них стали долучатися не лише студенти-афроамериканці, а й небайдужі білі юнаки та дівчата. У квітні 1960-го утворився Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій (SNCC). Сформувалися спеціальні таємні організації, які пропагували не відповідати насиллю насиллям, поводити себе стримано та дружно з кривдниками, базувалися вони на принципах Мартіна Лютера Кінга. Завдяки цим сидячим протестам більше ніж в 150 містах південних штатів ідальні були повністю десегреговані. Водночас, так звані кампанії громадської непокори, що очолювалися білими представниками, все ще протистояли десегрегації та, навіть, доходили до максимально радикальних дій, які суперечили законам, що забороняли такі практики.³⁶

Протест в Бермінгемі 1963 року є ще одним важливим організованим протистоянням. Це місто було найбільш відомим на той час центром расизму. Ідея ненасильницької протидії вже вкотре підпадає під перевірку на міць. З приводу цього Мартін Лютер Кінг говорить про страшну реальність найбільшого промислового центру штату Алабама. Згадує расиста Юджина Коннора, котрий являвся комісаром. Ця людина, за свідченнями Кінга, діяла наперекір законам та федеральній верхівці, підтримуючи свою владу насиллям, вбивствами та залякуванням афроамериканців і законслухняних білих мешканців. Бермінгем можна було сміливо назвати маленькою республікою страху, репресій та беззаконня.³⁷ Що організатори кампанії, що просте населення готувалися до реваншу дуже ретельно. Організація «Рух алабамських християн за права людини» тоді ж заручилася підтримкою Кінга, котрий прибув сюди ще в травні 1962 року. Всі бажаючі долучалися до тренувальних центрів з методів ненасильницького супротиву, кожному необхідно було підписати спеціальний документ, в котрому засвідчувався обов'язок дотримуватися всіх розроблених правил та доктрин («Десять заповідей»). Ризик потрапити під гарячу руку поліцейського, а потім за ґрати, був надто великим. Планувалося провести сидячі страйки, бойкот в

³⁶ J. H. Moore P. 332-333.

³⁷ Киселев В.

магазинах. Акції розпочалися 3 квітня, Кінг проводив мітинги, метою яких була ліквідація страху та зневіри проміж мешканців міста. Чисельність мітингуючих та учасників акцій збільшувалася. 12 квітня демонстрація, очолювана Кінгом, закінчилася його арештом строком на вісім днів. Акції протестів, до яких було залучене велике коло молоді, перетворилися на криваву арену вбивств, насильства та плачу. На протестуючих були напущені натовпи розлючених собак, котрі, в прямому сенсі цього слова, розривали на шмаття дітей, жінок та молодих людей. Газети майорили цими страшними знімками з місця подій. Врешті-решт уряд звернув увагу, до Бермінгему був направлений міністр юстиції для переговорів. Дві сторони дійшли консенсусу, протягом трьох місяців передбачалася десегрегація та найм афроамериканців на роботу.

У червні 1963-го стало відомо, що Кенеді направив у Конгрес законопроект про десегрегацію. Цього ж року відзначалося сторіччя з моменту підписання Прокламації про звільнення рабів. Наймасштабніший марш в історії руху за права афроамериканців у столиці розпочався. Близько 250 тис. людей різної раси та статі зібралися у Вашингтоні, дана акція отримала назву «Марш на Вашингтон за робочі місця та свободу». Організатором цього історичного дійства став вже згадуваний раніше А. Філіп Рендольф. Саме під час маршу Кінг виголосив свою відому промову «В мене є мрія». Кісільов називає цей видатний день «днем миру для американської столиці», так як тоді було заарештовано всього три людини. Законопроект 1963 року був підписаний лише 1964-го Л. Джонсоном, віднині сегрегація в громадських місцях являлася незаконною.

Але яскраві події з боротьби проти расизму та за рівність афроамериканців у сфері політики, економіки, працевлаштування, та й загалом у всіх соціальних областях, як виявилось, стали лише підґрунтям для продовження боротьби у жорстокішому вигляді. З часом ненасильницька політика Мартіна Лютера Кінга відійшла у минуле, роз'яреному расизмом афроамериканському населенню, особливо молодому, увірвався терпець. Тепер мітинги та акції не вражали своєю

мирністю, масовістю та відсутністю насильства.³⁸ Населення ще не раз піднімалося для супротиву дискримінації, отримуючи у відповідь поліцейські вистріли із вогнепальної зброї та вдихаючи стомленими грудьми сльозоточивий газ. Особливо найчастіше такі виступи спалахували на Півночі, де штати були інфіковані так званими «чорними гето», котрі утворилися за часів Великої міграції у 1914-1950-х роках.

Завдяки Руху за громадянські права його видатні організатори, прибічники та сам народ показали всьому світові, що за допомогою дисциплінованим діям, вміло продуманій тактиці й ідеї, можна добитися успіху, не включаючи насилля. Бойкоти, акції, мирні демонстрації та мітинги Півдня змогли пробудити справедливість у владних умах. Водночас афроамериканська меншина наповнилася мужністю та рішучістю рухатися вперед законним шляхом. Відчайдушність та впевненість у перемозі афроамериканців допомогли білим співгромадянам поглянути на цих людей під зовсім іншим кутом. Тактика ненасильницького протистояння, для історії усього людства, стала феноменальним прикладом захисту своїх прав, механізмом, який давав змогу ефективно здійснювати натиск на уряд при досягненні істотних соціальних змін. Рух за громадянські права справив позитивний вплив на правову систему США, а також на сфери зайнятості та заклади освіти. Негритянська спільнота, яка колись відчувала себе кволою, незахищеною та бідною на культурні здобутки, тепер розвіяла ці несправедливо насажені, фальшиві стереотипи. Афроамериканці стали пишатися, з гордістю згадувати про свою етнічну приналежність та досягнення на культурній ниві, як от в музиці, кіно, танцях та мистецтві, а також в спорті.

³⁸ Patterson J. The Civil Rights Movement: Major Events and Legacies. *The Gilder Lehrman*. URL: <http://ap.gilderlehrman.org/history-by-era/civil-rights-movement/essays/civil-rights-movement-major-events-and-legacies>

РОЗДІЛ III. АМЕРИКАНСЬКЕ КІНО І РАСИЗМ

III.1. Расизм у голлівудському кінематографі та розвиток афроамериканського кіномистецтва

Історія афроамериканського кіно та відображення афроамериканців в голлівудських фільмах часто характеризується своєю неоднозначністю і хвилеподібною стабільністю у царині американського кіномистецтва. Але єдине, що є спільним для таких фільмів загалом, це постійне намагання якось маргіналізувати африканську расу, розділити суспільство за елітарним принципом та втекти від реального в світ ностальгійний, романтичний, ілюзорний і «сліпий». «Американська дилема», що базується на конфлікті між формальними законами суспільства «Нового світу» та реаліями, в якому проживає населення США, проникла і в історію голлівудського кіно й залишила явний відбиток у цій галузі.³⁹

Звертаючись до раннього кінематографу, ми можемо прослідкувати відверті расистські настрої та заангажованість стереотипами щодо афроамериканців у кінці 19 та в перші десятиліття 20 ст. З розвитком технологій та появою вільного часу виникає потреба заповнити дозвілля американців новими засобами «порятунку від нудьги». Так кіноіндустрія поступово перетворюється на головного гіганта з виробництва альтернативного й доволі прибуткового матеріалу, який уможлиблював задоволення потреб суспільства. Ранні фільми з расистським підтекстом знімалися здебільшого із метою розважити, представляючи афроамериканців у принизливому і недолугому вигляді, що сприймалося як сміхотворне явище для білих американців. Але з виходом на екрани нової німої кінокартини Д. В. Гріффіта «The Birth of a Nation» в 1915 році, яка стала однією з найприбутковіших у той час, ситуація докорінно змінилася, смисловий вектор

³⁹ Denzin N. Reading Race Hollywood and the Cinema of Racial Violence. London: SAGE publication, 2002. P. 2-3.

остаточно змістився на політичний, консервативний бік. Окрім того, що афроамериканці зображені тут у стереотипізованому вигляді, як тварини, котрі керуються лише інстинктами, Гріффіт демонізує їх і намагається представити афроамериканців як хворобливе явище для білої цивілізації, небезпеку, якій протистоять «добрі» лицарі-захисники в білих обладунках, тобто Ку-клус-клан. А це зі свого боку дало новий поштовх для активізації таких терористичних організацій.⁴⁰ Літературні стереотипи про чорноту успішно перемістилися до візуального мистецтва, а негативні образи, продюзовані Голлівудом, допомагали підтримувати расистську політику США й ідею того, що з цією «темною силою» потрібно боротися, підкорити та кінець кінцем знищити.⁴¹ Також варто взяти до уваги, що у фільмах цього часу афроамериканців не грали безпосередньо представники африканської расової групи, а білошкірі актори, так звані «блекфейси», на яких карикатурно відображалось обличчя африканця. Тому протягом тривалого часу талановиті афроамериканці просто ігнорувалися Голлівудом й залучалися тільки в поодиноких випадках, здебільшого в епізодичній ролі або в якості акторів другого плану, гра яких зводилася до надто жорстких стереотипних рамок.⁴²

Що стосується фільмів, творцями яких є виключно афроамериканські режисери, то до перших таких кінострічок можна віднести творчість Оскара Мішо, котрого вважають новатором у винайденні даного жанру. Найпопулярнішою його роботою є німий фільм 1920 року «Within Our Gates». Вважають, що він став контрударом для повністю опозиційної картини, про яку йшлося вище. Цей фільм заперечує та відмовляється від усіх популярних у той час форм дискримінації та стереотипізації в кінострічках. Тут зображується справжнє життя реального афроамериканця, з усіма його негативними, страшними аспектами, зокрема, показані сцени лінчування. Також в цьому фільмі появляється образ «нового

⁴⁰ Kendi I. *Stamped from the Beginning*. New York: Nation books, 2016. P. 281-282.

⁴¹ Guerrero E. *Framing Blackness: The African American Image in Film*. Philadelphia: Temple University Press, 1993. P. 3-4.

⁴² *The Encyclopedia of Racism in American Films*/ ed. by S. Murguia. Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield, 2018. P. 85-86

тамношкірого», характерний для нової генерації афроамериканців 20-х років, які відкрито боролися із сегрегацією та расизмом. Головна героїня Сильвія Лендрі є його уособленням.⁴³

Пізніше Голлівуд, з його Кодексом Гейза 1930 року, переживає, якщо можна так виразитися, період ностальгії за «славетним» минулим із плантаційним порядком та важкою працею африканських рабів. Варто зауважити, що в довоєнний період кількість афроамериканських акторів помітно зростає. У цей час на екрани виходить знаменитий художній фільм Віктора Флемінга 1939 року «Gone with the Wind». Він є яскравим зразком прихованої расистської пропаганди, що показує трансформування голлівудського кіно і його мистецтва впливу на глядача. Голлівуд переживав не найкращі часи, оскільки світ охопила Велика депресія. Ідея зображення «Старого Півдня» стала основним концептом для більшості американських фільмів.⁴⁴ Оскільки репрезентація минулого допомагала відійти від реальності, в якій ти знаходишся, абстрагуватися й полинати у романтизований простір. Тому фільми такого типу були своєрідною панацеєю від епохи депресії.⁴⁵ Як відомо, в 1940 році актриса Гетті Мак-Денієл здобула премію «Оскар» за роль няньки Мамі в «Gone with the Wind». Хоч у той час для Голлівуду, можливо, це й було знаком дотримання демократичних цінностей, але такий успіх навряд можна назвати революційним у проблемі расової рівності. Сегрегаційні моменти присутні навіть під час самої церемонії. Наприклад, Гетті була відокремлена від білих акторів окремим місцем для сидіння інших расових груп. Також в самому фільмі нянька Мамі зображується байдужою до своїх умов життя жінкою, яка повністю задоволена існуванням у якості підлеглої. Афроамериканці в подібних фільмах грали роль безтурботних, веселих, життєрадісних поневолених. Плантації перетворилися на місце відпочинку, чим уся історична реальність просто перекреслювалася. Така стратегія, так би мовити, примирення двох рас, що використовувалося багатьма режисерами, не змогла вплинути на зміну парадигм

⁴³ Ibid. P. 889-892.

⁴⁴ Bogle D. *Hollywood Black (The stars, the films, the filmmakers)*. Philadelphia: Running Press, 2019. P. 130

⁴⁵ Guerrero E. P. 19-20.

бачення стосовно існуючої проблеми, а утворення ідеалізованого, бездушного образу афроамериканця створювало хибні уявлення про дану расу, перетворювало живих людей в роботів з романтизованими рисами.

Далі, після масштабних рухів та протестів, створюється специфічна політична та соціокультурна атмосфера, тому ігнорувати проблеми раси вже було неможливо. 1970-ті роки в голлівудській кіноіндустрії залишили по собі слід у вигляді вибуху блексплуатаційного кіно, яке дозволило афроамериканським акторам вирватися із «задвірок» акторського касту й грати вже головних героїв, хоч такі фільми достатньо гостро критикувалися експертами. Найбільш показовою кінострічкою цього типу став фільм «Світ Світбек: Пісня Мерзотника» ('Sweet Sweetback's Baadasssss Song') Мелвіна Ван Пиблза. Дітищем для появи подібних кінострічок стали виступи афроамериканців за громадянські права, образи були натхненними войовничістю й героїчністю прихильників руху та наступним політичним протистоянням. Життя головних героїв у блексплуатаційних фільмах – це розжарений котел, наповнений суворістю та непередбачуваними оказіями, це окремий світ, в котрому вони заради виживання, змушені ставати грубими, жорстокими захисниками свого власного життя та «Я». Афроамериканці тут виступають радше переможцями, а не переможеними, що стало своєрідним ляпасом для супремастичних голлівудських бойовиків. Свіжі образи, що включені в основу перших блексплуатаційних кінострічок, та новаторська репрезентація культури маргіналізованої групи населення, змогли вперше представити глядачу, можливо, найбільш натуралістичні портрети афроамериканців та наближено показати умови життя в гетто. Це стало першим кроком до поступового вибудовування ідентичності афроамериканців у кіномистецтві, яка перестає бути чимось ефемерним для Голлівуду.⁴⁶

1980-ті роки відзначилися утворенням напрямку «Hood Film», на цей період також припадає пік кар'єрного росту та мистецької майстерності афроамериканського режисера та актора Спайка Лі. У фільмах починає звертатися

⁴⁶ Hayward S. Cinema Studies: The Key Concepts. London, New York: Routledge, 2000. P. 40-42.

увага на всі найбільш показові та значущі проблеми афроамериканської меншини, критикується система життєустрою. Такі кінострічки відзначаються правдивим відображенням життя героїв у притаманному їм середовищі, використовуються музичні надбання характерні саме для оповідної расової меншини. Це фільми про приховане реальне. Вуличні банди, расова дискримінація, злочинність, бандитизм, нещасливі сім'ї, наркотична залежність, проституція, бідність – все це показано через призму життя окремої, зазвичай молодшої, знедоленої людини, котра намагається вижити у злочасному білошкірому світі. В цей період кількість афроамериканських зірок сильно зросла, але малопомітні дискримінативні моменти все ще залишаються доволі стійкою особливістю. Наприклад, стає популярним образ т. зв. «білого рятівника» (white savior), який виконує роль доброго білого помічника, що намагається у найбільш вигідному світлі, через призму свого нерасистського бачення світу, показати глядачу життя афроамериканця (“Bulworth”, “Glory”, “The Long Walk Home”).⁴⁷

У 21 столітті на деякий час проблема расизму займає вже другорядне місце. Але нові протести, провокативні сутички з поліцейськими, акції та рухи орієнтовані на захист прав афроамериканського населення стали плідним підґрунтям для нових ідей та високих звершень в кіноіндустрії. У нульові проблеми расових меншин були відсунуті на другий план: після теракту 11 вересня 2001 року більший інтерес у кінематографістів викликали теми тероризму, війн на чужій території і балансу між свободою та безпекою. А з приходом Барака Обами багатьом американцям (здебільшого, звичайно, білим) і зовсім здалося, що з расизмом покінчено. Однак системні вади - поліцейські і судові свавілля щодо афроамериканців - нікуди не зникли. Протести, поява руху Black Lives Matter і хештег #OscarsSoWhite, а також загострення расових протиріч після перемоги на президентських виборах Дональда Трампа знайшли своє символічне відображення на великих екранах.

⁴⁷ S. Murguia. P. 959-961.

При збільшенні свободи в суспільстві саме кінематограф, що володіє магичною владою руйнувати всілякі табу, може найбільш ефективно допомогти «розкріпаченню» і оздоровленню суспільства, його очищенню від колишніх кошмарів. Кінематограф є відкривачем соціальної реальності, тут проявляються його знакові аспекти, які іноді недостатньо просто обґрунтувати науковим шляхом.

III.2. Репрезентація дискримінації афроамериканців у фільмі «Дворецький» (США, 2013)

Сьогодні кіномистецтво ставить перед собою завдання не стільки викоринити стереотипи, скільки намагається надати можливість виговоритися людям, у яких раніше такої можливості не було. Адже проблема расизму для них є частиною життєвого досвіду і реальною дилемою. Прикладом новітнього сприйняття і розуміння дилем, пов'язаних з расизмом відносно афроамериканців, стане кінострічка режисера Лі Деніелса «Дворецький» (The Butler) 2013 року (рис. 1). Відображення таких страхітливих подій, як лінчування, дискримінація, сегрегація, вбивства афроамериканців і тому подібне цілком добре демонструється у даному фільмі. Потрібно зазначити, що даний фільм не являє собою один лише переказ життя звичайного дворецького на службі перших осіб Сполучених Штатів Америки. Історія, яку ми бачимо на екрані, швидше охоплює величезну кількість найважливіших і насичених подій, котрі колосально змінюють і змінили в підсумку історію Сполучених Штатів Америки. Починаючи з рухів Мартіна Лютера Кінга і Малькольма Ікса, продовжуючи боротьбою за свободу силами Джона Кеннеді, закінчуючи здобуттям США терпимості у ставленні до «кольорового» населення країни і призначенням першого афроамериканця на пост президента.⁴⁸

⁴⁸ Haygood W. The Butler. A witness to history. New York, London: 37INK/ATRIA, 2013.

Режисер увесь фільм розвиває свій сюжет на тлі життя звичайного дворецького (рис.2), який є не стільки учасником, скільки спостерігачем страхітливих і шокуючих подій. Він опиняється на роздоріжжі між необхідністю працювати на білих роботодавців і прагненням усіляко підтримати свій пригноблений народ. Лі Деніелс зняв не просто художній фільм, а скоріше реалізував на екрані ціле життя окремої людини та відобразив історичний рух великої держави з постійними змінами президентів, напрямків розвитку країни і стратегії управління нею. Деніелс зняв сильний в емоційному плані фільм, який виглядає дуже і дуже сучасно. Та й загалом, історія дискримінації афроамериканського суспільства ще залишатиметься актуальною.

Режисер фільму попутно представляє повноцінний урок історії Сполучених Штатів Америки. Адже якщо окремі факти з життя самого головного героя були змінені в кінематографічних цілях, інші події картини відображені вельми точно і детально. Нехай не так драматично, як було в реальності, але дозволяють відчувати хоча б частинку того болю, страждань і принижень, які доводилося терпіти кольоровому населенню країни.

Расизм – це одна з найбільш ганебних сторінок в історії США, що присутне і в наш час. Підтвердженням цьому є подія 2020 року, вбивство афроамериканця Джорджа Флойда поліцейським Дерекком Шовином під час затримання, яка активувала рух BLM. Після скасування рабства в 1865 році була дотримана лише юридична формальність, тоді як отруєні забобонами уми білих людей продовжували вірити в свою перевагу та величність. Проте, мали місце випадки, коли саме представники афроамериканської громади опинялися в епіцентрі найважливіших подій, і які з допомогою прямого чи опосередкованого впливу спромогалися помітно змінювати соціальну обстановку. Одним з таких був дворецький Білого дому Юджин Аллен, чия історія лягла в основу фільму.

Оцінюючи бачення сучасної людини (режисера фільму) дискримінативного ставлення до афроамериканців, можемо сказати, що «Дворецький» вийшов досить політизованим фільмом. Основним лейтмотивом, що проходить крізь всю картину, є історія боротьби чорношкірого населення за рівні права.

Режисер представляє на екрані дві протилежності - батька і сина. Згадаймо, що Юджин звик прислуговувати білим і робить це настільки талановито, що заслужив дорогу в Білий дім, де і зумів особисто познайомитися з декількома президентами. Його син Луїс втомився від такого становища і вступає в активну боротьбу, що закінчується або в'язницею, або серйозними бійками. Такі різні погляди на життя представлені у даному фільмі. Цікаво спостерігати за тим, як змінювалася форма боротьби чорношкірої громади за рівні громадянські права і поступово трансформувалося просте людське ставлення до існування в якості прислуги. Так, син головного героя починає свою боротьбу в русі Мартіна Лютера Кінга, після чого і стає членом «Чорних пантер». Паралельно показують дії адміністрацій президентів, яких застав Юджин. Так, на прикладі сина головного героя ми бачимо саме період боротьби з сегрегацією в 1950-1980-х. Від транспортних страйків, до сидячих протестів в громадських місцях, маршу на Вашингтон, виступів Мартіна Лютера Кінга, участі в радикальних організаціях «Чорних пантер». Третій же персонаж історії - мати і дружина Сесіла (рис. 3), яка з одного боку хвилюється за сина, виражає своє незадоволення існуючим станом речей, а з іншого - пишається своїм чоловіком і розуміє, що задля виживання необхідно дотримуватися й стратегії «пригніченого, але захищеного».

Тобто, Лі Деніелс, взяв за основу історію легендарного чорношкірого дворецького Білого дому Юджина Аллена (Сесіла Гейнса) і на прикладі його життя спробував показати нам еволюцію расових поглядів Америки, а також відобразити різне ставлення очевидців та жертв до наявної проблеми. І звісно, варто засвідчити, що будь-який фільм є проекцією його автора. Лі Деніелс вирішив продемонструвати (підтвердити), що навіть після скасування рабства нічого не змінилося, до афроамериканців як і раніше ставляться зверхньо. І його місією було, можливо, створення своєрідного антирасистського маніфесту.

Протягом усього фільму ми спостерігаємо за поступовим виборюванням свободи та рівності афроамериканців, переходом від стану покірності до вибуху цілеспрямованої непокори соціальному расистському режимові, а також за зміною уявлень того, якими способами варто завойовувати рівноправ'я. У 1960-х роках рух

афроамериканців набув небачених масштабів, поширився з південних штатів на північ і захід. Від мирних форм боротьби (бойкот громадського транспорту, магазинів, окремих шкіл, масових демонстрацій) перейшли до стихійних повстань, які охопили штати. Поліція та Національна гвардія жорстоко розправлялася з афроамериканськими демонстрантами. Реакційні, расистські сили залякували біле населення загрозою чорної революції в країні. Бій вимагав, щоб чорношкірі американці мали рівні права з білими американцями в економічній, політичній та соціальній сферах. Тиск чорного руху змусив Конгрес прийняти низку цивільних прав.

А ось найвидатнішою фігурою серед ідеологів того руху був проповідник Мартін Лютер Кінг, президент Християнської лідерської конференції на Півдні, який був удостоєний Нобелівської премії миру. Хоч і самі факти Мартіна Лютера Кінга не досить глибоко розповідаються у фільмі, але вони дуже значні з позиції соціокультурних проблем та явищ, які немов декорація розгортаються на фоні історії фільму. Кінг був прихильником мирних дій. Під впливом боротьби чорношкірих американців та змін, що відбуваються у світі, він зрозумів, що ключовою умовою успіху визвольної боротьби своїх співгромадян може стати союзу між афроамериканцями та робітничим рухом. Під керівництвом Кінга антирасистський рух був організований у формі «Південно-християнської конференції керівництва». У квітні 1968 року в Мемфісі, штат Теннессі, було вбито Мартіна Лютера Кінга, що стало причиною багатьох рухів протесту. А також послугувало для метаморфози сина головного героя, який розпочав свою боротьбу проти расизму у радикальніший спосіб.⁴⁹

Також серйозною зміною в соціокультурному житті того часу була війна у В'єтнамі, яка також у фоновому образі демонструється під час фільму.

На тлі таких подій ми спостерігаємо, як американське суспільство трансформується, президенти змінюються, а разом і з ними сама політика держави.

⁴⁹ Haygood W.

В кінці фільму ми спостерігаємо абсолютно інакшу парадигму суспільства. Головний герой готується до зустрічі з тільки що обраним 44-м президентом США Бараком Обамою, у суспільстві панує довгоочікуване мирне співіснування. Уявимо лише його емоції та увесь пройдений шлях. Наприкінці фільму він одягає краватку, яка колись належала Кеннеді, значок, подарований йому Ліндоном Джонсоном, і відправляється в Білий дім. На пропозицію провести його в Овальний кабінет ледве крокуючий Сесіл відповідає помічникові Обами: «Я знаю дорогу».

Хоч і це не цілком достовірні історія, але разом з головним героєм ми стаємо свідками багатьох подій американської історії другої половини ХХ ст., коли соціум трансформувався під натиском різних подій, що в кінцевому випадку приводить глядача (як і головного героя) до кардинальних змін, про які на початку фільму і важко було подумати.

ВИСНОВКИ

У нашому дослідженні ми спробували детальніше розібратися із особливостями такої соціальної проблеми як расизм, прослідкували за розвитком даного явища не тільки на історичній арені, а й у кіномистецтві, що є одним із основних засобів репрезентації дискримінації за расовою ознакою.

Присутність расизму в соціумі, за історичними даними, простежується ще за часів Римської Імперії і раніше. Причиною того стало здавалося б природне намагання дистанціювати себе від окремої групи людей, підкреслити відмінність серед інших, що пізніше переросло у засіб захисту, домінування, маніпуляції чи влади. Зі збільшенням населення, поступовим звуженням простору та утворенням націй дане явище набуває більшої значущості. З появою полеміки на цю тему, науковці намагалися якось витлумачити расизм, але постійно стикалися із різними його проявами та формами. Виявилось, що під слово «расизм» можуть підпасти дії з вивищення якихось окремих людей не тільки за біологічним принципом, а й за поведінкою, інтелектуальними здібностями, приналежністю до тієї чи іншої культури, класу і т. д. Через що введено такі розрізнення цього явища, як «біологічний расизм», «культурний расизм», «неорасизм» та ін.

У США расизм почав вкорінюватися у життя ще на початку завоювання європейськими колоністами цих земель. Дискримінувалися індіанці та африканські раби чи прислуги. Тоді ж з'являється поняття «білого супремасизму», коли білошкірі американці мали набагато більше привілеїв та прав у житті. Через брак обізнаності в нормальності різноманіття біологічних та культурних особливостей, у європейських завойовників сформувалися негативні асоціації щодо людей, котрі зовнішньо, цивілізаційно чи культурно не відповідали «нормам» колонізаторів. Дискримінація афроамериканців у 18 та 19 ст. загалом відбувалася у вигляді рабства, обмежень громадянських прав, сегрегації, заборони міжрасових шлюбних стосунків, прямих пригнічень людської гідності, обмежень у правах та свободах. На початку 19 століття розпочалися перші заходи із скасування рабства,

чим займалися аболіціоністи. Протягом 19 та 20 століття ситуація тільки погіршувалася, що в підсумку вилилося у пряму протидію расизму афроамериканцями та вибухнуло Рухом за громадянські права під супроводом Мартіна Лютера Кінга, бойкотами, акціями, повстаннями «Чорних Пантер» у 1960-х роках, погромами.

Рух за громадянські права афроамериканців у США 1950-1960-х років став лакмусовим папірцем для визнання невирішеності проблеми. Мирні акції, бунти, протести, бойкоти, марші за права афроамериканців, плідна діяльність М. Л. Кінга та його прибічників здійснили помітний вклад у послаблення дискримінації щодо афроамериканців, появу нових форм толерантності та утворення шляхів протидії расизму, а також всі ці соціальні процеси стали базисом для кардинальних змін всередині культури, зокрема кінематографу.

Фільми про расизм та меншини - це окрема тема, що проходить через всю історію американського кіно, але історія показала, що у різний час та за різних обставин посил та кінцева мета таких фільмів часто кардинально різнилися. На ранньому етапі розвитку американської кіноіндустрії характерною особливістю стрічок є їх видимий расистський підтекст та намагання відобразити усталений стереотипізований образ африканців. Афроамериканські актори здебільшого ігнорувалися Голлівудом, або ж отримували принизливі другорядні ролі. Афроамериканська режисерська діяльність стає помітною завдяки новаторському підходу Оскара Мішо, який відмовляється від дискримінативного зображення афроамериканців. Поступово Голлівуд наповнюється талановитими афроамериканськими кінематографістами й акторами, але говорити про відсутність расистських настроїв у фільмах білих режисерів ще зарано. Афроамериканці ж починають займати помітне місце у цій сфері лише після Руху за громадянські права афроамериканців у 1950-1960-х роках, що виразилося з появою блексплуатаційних фільмів, де відображалися жорстокі реалії життя негритянської частини населення. Далі набувають популярності «Hood Film», в яких починають фігурувати теми расової дискримінації. У 1990-х в американському кіно виникає спроба надмірно ідеалізувати афроамериканця, що відбулося завдяки появі образу

«білого рятівника». 21 століття стало часом різнобічних поглядів на расизм, помітно вплинула на тематику й політична ситуація в США. Одним з таких фільмів є кінострічка 2013 року «Дворецький», режисер якої Лі Деніелс. Через оповідь життя окремої людини акцентується історична значимість Руху за громадянські права для подальшого розвитку і вдосконалення суспільства, а також підкреслюється актуальність расизму, однієї з головних проблем соціуму, яка і сьогодні все ще залишається невирішеною не тільки для Сполучених Штатів Америки, але й для інших цивілізованих держав. Стрічки, близькі за проблематикою до «Дворецького», популярні донині. За останні десять років кінематограф створив достатньо якісних фільмів про расизм.

Варто додати, що кіноіндустрія дуже залежна від будь-яких соціальних процесів, адже фільм є не тільки засобом для розваги, а й проблематизації та осмислення актуальних соціальних явищ. Тож фільми на тему расизму донині користуються популярністю серед глядачів та критиків. Уявити такий розвиток подій ще півстоліття тому було майже неможливо. «Чорне» кіно майже завжди соціально спрямоване, оскільки розбирається з проблемою расизму в суспільстві. Загалом, расизм є гарячим питанням не лише для США, але і всього світу. Тому фінальна мета сьогодні у більшості кіноматографістів одна - гармонізація суспільства, розділеного за расовою ознакою.

Расова дискримінація є найтемнішою сторінкою в американській історії. Незважаючи на вагомий внесок в розвиток Сполучених Штатів осіб африканського походження, більша частина американського суспільства з білим кольором шкіри все ще з упередженням ставиться до інших рас, що можна помітити, спостерігаючи за появою у 2013 році та відродженням у 2020 руху BLM, акціями протесту проти дискримінації афроамериканців з боку поліцейських у 2014 та 2016 роках, медіапротесту #OscarSoWhite, усюдисущою пропагандою толерантності, а також появою нових кінострічок на цю тему.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Banton M. *Racial Theories*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. P. 37
2. Bhavnani R., Mirza H. *Tackling the Roots of Racism: Lessons for Success*. Bristol: The Policy Press, 2005. P.28-31
3. Bogle D. *Hollywood Black (The stars, the films, the filmmakers)*. Philadelphia: Running Press, 2019. P. 130
4. Brown v. Board of Education. *Archives. gov*.
URL:<https://www.archives.gov/education/lessons/brown-v-board>
5. Civil Rights Movement: Major Events and Legacies. *The Gilder Lehrman*.
URL:<http://ap.gilderlehrman.org/history-by-era/civil-rights-movement/essays/civil-rights-movement-major-events-and-legacies>
6. Denzin N. *Reading Race Hollywood and the Cinema of Racial Violence*. London: SAGE publication, 2002. P. 2-3.
7. *Encyclopedia of race and racism/ ed. By J. H. Moore*. Farmington Hills: The Gale Group, 2008. P.106
8. Fredrickson G. *Arrogance of Race: Historical Perspectives on Slavery, Racism, and Social Inequality*. Hanover, NH: Wesleyan University Press, 1988. P. 189–205.
9. Fredrickson G. M. *Racism: A Short History / foreword by Albert M. Camarillo*. Princeton: Princeton University Press, 2002. P. 22
10. Guerrero E. *Framing Blackness: The African American Image in Film*. Philadelphia: Temple University Press, 1993. P. 3-4.
11. Haygood W. *The Butler. A witness to history*. New York, London: 37INK/ATRIA, 2013.
12. Hayward S. *Cinema Studies: The Key Concepts*. London, New York: Routledge, 2000. P. 40-42.
13. Hernandez B. L. *The Las Casas-Sepulveda Controversy: 1550-1551*. San Francisco: Ex Post Facto, 2001. 10 p.

14. Jim Crow Laws. History. Com. 2018. URL:
<https://www.history.com/topics/early-20th-century-us/jim-crow-laws>
15. Jones P. W. The Unknown Origins of the March on Washington: Civil Rights Politics and the Black Working Class. Durham: Duke University Press, 2010. 23 p.
16. Jordan W. D. First Impressions. Initial English Confrontation with Africans. *The White Man's Burden: Historical Origins of Racism in the United States*. New York: Oxford University Press, 1974. P. 3-7
17. Kendi I. Stamped from the Beginning. New York: Nation books, 2016. P. 281-282.
18. King M. L. Stride toward freedom. Boston: Beacon Press, 2010. P. 33-40.
19. Kramer M. In the Words of Martin Luther King. New Brunswick, NJ: Transaction, 2016. P. 253-267.
20. Lewis B. Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry. New York: Oxford University Press, 1990. P. 113 -114
21. Poliakov L. The History of Anti-Semitism, Volume 1: From the Time of Christ to the Court Jews/ trans. Richard Howard. New York, 1965. P. 21.
22. Racism (Oxford Readers) / Ed. by M. Bulmer and J. Solomos. New York: Oxford University Press, 1999. P. 3
23. Rattansi A. Racism: A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press, 2007. P. 5-7.
24. Snyder A. J. Making Black History. Athens: The University of Georgia Press, 2018. P. 118-120
25. The Encyclopedia of Racism in American Films/ ed. by S. Murguia. Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield, 2018. P. 85-86
26. Wormser R. The enforcement acts (1870-1871). *Thirteen. Media with impact*. URL: https://www.thirteen.org/wnet/jimcrow/stories_events_enforce.html
27. Киселев В. Ненасильственный опыт движения за гражданские права в США (50-ые -60-ые гг.). *Iphras*. URL: <https://iphras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/3.html>

28. Окунев Д. Убит за флирт: как расправа над чернокожим изменила США.

Газета. Ру. 2020. URL:

https://www.gazeta.ru/science/2020/08/27_a_13216663.shtml

ФІЛЬМОГРАФІЯ

«The Butler», Lee Daniels, United States, 2013.

ДОДАТКИ

Рис. 1. (Постер до фільму «Дворецкий», 2013)

Рис. 2. Головний герой фільму «Дворецкий» Сесіл Гейнс (Форест Вітaker)

Рис. 3. Сесіл та його дружина Глорія Гейнс (Опра Вінфрі)